

HAL
open science

Poèmes de jeux et jeux de guerre

Masha Itzhaki

► **To cite this version:**

Masha Itzhaki. Poèmes de jeux et jeux de guerre. Ephraïm Hazan, Shmuel Refael. : -
Mahbarot Liyehudit , Bar-Ilan University Press, pp.107-112, 2013, 978-965-226-429-9. hal-01348820

HAL Id: hal-01348820

<https://inalco.hal.science/hal-01348820>

Submitted on 28 Jul 2016

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

מאשה יצחקי

שירי משחק ומשחקי מלחמה על אחד משיריו של הראב"ע

הראשון, אם לא היחיד, בין משוררי ספרד שכתב שירי משחק הינו אברהם אבן עזרא (ראב"ע); וכדרכה של כל הכללה מעין זו כשמדובר בשיריו של הראב"ע עולה מיד שאלת הייחוס – האומנם משל הראב"ע שירים אלה? השאלה מחייבת הידרשות לקורפוס המדובר ולמקורות שיש בהם כדי לסייע בידינו להגיע להכרעה.

ש"ז כהנא¹ כולל ספרו בפרק "שירי שחוק" ארבעה שירים: "אשיר בקולי שיר ולא סיר יהיה" [קצידה בת ארבעים ושמונה בתי שיר], "אשורר שיר במלחמה ערוכה" [שלושים ושמונה בתי שיר], "מלכים נפגשו אחד באחד" [קצידה בת ארבעה-עשר בתיים], השיר המרובע "מצחק בקוביה", ועוד הוא מוסיף את החידה "ארץ ללא אדמה" בפרק על החידות. מתוך חמשת הטקסטים הללו – ארבעה עניינם משחק השחמט, ורק אחד עוסק בהימורי הקובייה. בעוד שירי השחמט הינם תיאוריים-דידקטיים, הסובכים סביב תיאור הלוח, הכלים והילוכי המשחק, השיר על "המצחק בקוביה" הינו ביקורת נוקבת על המורגלים בהימורים. עניינו מוסרי-חינוכי ולא בהכרח לימודי-תיאורי. יהא מחברם של שירים אלה אשר יהיה, הגישה הנוהגת בהם תואמת את יחס המקורות למשחק השחמט ומבדילו מיחסם למשחקי המזל השונים.

גם אם דעות חכמינו לגבי תנאי ההיתר הראויים למשחק השחמט חלוקות הן, לא מועטות הן הדרוגמאות המבחינות באופן ברור בין אופיים הנהנתני והרווחי של משחקי הקובייה ורוח ההימור השלטת בהם לבין אופיו השכלתני ורוח החשיבה הטיפוסית של משחק המלכים.² כך למשל במאה השש-עשרה גזרו רבני העיר קרמונה בחג הסוכות (בשנת של"ו) שלא יוכלו שום איש ואישה מבני עשר ומעלה לצחוק [לשחק] שום צחוק [משחק] בעולם בעיר וחמש מילין סביבותיה מבלעדי צחוק השקוקי, וזאת מחמת מגפת דבר שהייתה תלויה ועומדת מעליהם.³

- 1 ראו: רבי אברהם אבן עזרא, ורשה 1894, מהדורת קדם, ירושלים תשל"א, כרך א, עמ' 152-162.
- 2 מאמר מפורט בנידון ראו: יוסי גלעד, שדה חמד, גיליון 4, תשנ"ח.
- 3 שאלות ותשובות, זקני יהודה, ר' יהודה יוריה ממורדינה, מהדורה סימונסון, הוצאת הרב קוק, תשט"ז עמ' קד.

הרבה קודם לכן נושא יהודה הלוי דברים בזכות החכמה וההיגיון במשחק זה באומרו "על כן לא יתכן שינצח החלש את החזק בשחוק האישקוקי הנקראת שטרנג' סכרבי ולא ייאמר הצלחה ורוע המזל במלחמת האישקוקי כאשר ייאמר במלחמת שני מלכים נלחמים" (הכוזרי, מאמר ה פסקה כ). גם אותם המתנגדים למשחק השחמט בשבת למשל מבחינים בינו ובין משחקי המזל וההימורים.⁴

עם זאת, ולמרות הנטייה התיאורית הדידקטית המשותפת לשירי השחמט שהוזכרו לעיל, אין כל בסיס לייחוסם הכולל לאברהם אבן עזרא.

נקדים ונאמר, שכבר לפני בדיקת המקורות האחרים הידועים לנו עד כה, לא ניתן לייחס את השירים לאותו יוצר, יהא אשר יהא, משום ההבדלים הברורים בצבעי כלי המשחק ובמינוחים שהם נוקטים. כך, דרך משל, המאבק ניתש בין מחנה הכושים מול מחנה האדומים בשיר "אשורר שיר", לעומת צבא הכושים הנלחם בצבא הלבנים בשיר "אשיר בקולי שיר". את ההבדלים הכוללים בכינויי כלי המשחק תבהיר הטבלה:

אשורר שיר	אשיר בקולי שיר	מלכים נפגשו
רגלי	גיבור	רגלי
פרו	מלכה[כמו בימינו]	שיגל
פיל	משנה למלך	פיל
רוק	מבצר	מרכבה

אין זה מתקבל על הדעת שאותו משורר ינקוט מינוחים שונים בטקסטים שעניינם אחד הוא. ואולם כהנא, כדרכו בכל מה שנוגע לשירי החול של ראב"ע, עושה בכתבי היד ובמקורותיו הנעלמים (להוציא מקרים בודדים אין הוא מציין את כתבי היד שעליהם הוא נשען בקביעותיו) ככתוך שלו, וכופה על הטקסטים מה שלא בהכרח מצוי בהם. בדברי המבוא לפרק זה הוא אף "מתארך" את השירים בהתאם לתקופות חייו השונות של הראב"ע, ולתיארוך זה אין כל סימוכין מלבד הצורך לתרץ את הקשיים שנמנו לעיל.

למעשה רק אחד מן השירים מיוחס לאברהם אבן עזרא במקורות אחרים, והוא השיר "אשורר שיר", המיוחס לראב"ע בכתבי היד האלה: בית המדרש לרבנים mic 5522, אוקספורד 2317, לונדון 1058/8, לונדון 871/7, אוסף פירקוביץ 187, ENA ניו יורק 833, גינזבורג 270/3, מהדורת רוזין [1891 עמ' 159-162], רשימת שטיינשניידר 1873, שפת יתר מהדורת 1838 [עמ' מד], מעדני מלך פריס 1864 [עמ' ז].⁵ אין מקורות מהימנים נוספים לשיר "אשיר בקולי" ולגבי "מלכים נפגשו", המצוי בכתב יד ותיקן 171, הן שטיינשניידר והן בן מנחם⁶ מטילים ספק בשיוכו ונראה שבצדק.

4 וראו ביקורתו של הרמב"ם בפירושו לסנהדרין, פרק ג משנה ב, שם הוא מביע את התנגדותו למשחקי ממוץ.

5 רשימה מפורטת ראו אצל: Luis Vegas Motaner, "El poema de Ajedrez de Abraham Ibn Ezra", *Universidad Complutense*, Madrid 1989

6 ענייני אברהם אבן עזרא, מוסד הרב קוק, ירושלים 1978, עמ' 113.

אין זה מפתיע אפוא ששלושה מחשובי החוקרים בני זמננו, המטפלים בשירי המשחק – חיים שירמן, עזרא פליישר וישראל לוינ – מציינים בדבריהם על משחק השחמט בשירתו של אברהם אבן עזרא אך ורק את השיר "אשורר שיר". רובם נוטים להתעלם מהסתייגותו של שטיינשניידר מייחוס זה כפי שהיא מופיעה בספרו על השח אצל היהודים שיצא לאור בשנת 1873. עיקר הסתייגותו נובעת מהתנהגותו השונה של הרגלי (החייל בלשון ימינו), שרשאי לפתוח במהלך משולש ולא כפול. מורי, לעומתו, טוען שהשיר משקף את כללי המשחק בספרד כפי שנקבעו על ידי אלפונסו החכם במאה השלוש-עשרה.⁷

כל השלושה – שירמן, פליישר ולוינ – מתייחסים אם כך לשיר "אשורר שיר" כאל שיר לימודי, המבקש להקנות לשומעיו את עקרונות המשחק שהגיע לספרד בסביבות המאה העשירית, בהתייחסם מצד אחד אל נטייתו של אבן עזרא למדעי המתמטיקה המסבירה את משיכתו למשחק המלכים, ומצד אחר אל חיבתו לשירים בעלי מגמה תיאורית דידקטית.⁸ אף את חריזתו של השיר – חריזה זוגית, אא/בב/גג וכו' – תבנית נדירה למדי בשירת החול הספרדית, מייחסים שירמן-פליישר⁹ לשיר לימודי שנכתב קודם לימיו, הלוא הוא "מוסר השכל" לרב האי גאון. פליישר אף מוסיף בהערת שוליים ובצדק כי ניתן לראות בו עוד סימן להתרחקותו של הראב"ע מן הדגמים האנדלוסיים הרגילים.

עם זאת הדעות בין החוקרים חלוקות בעניין אחד – סגנונו התיאורי של השיר. בעוד בעיני שירמן מדובר "בתיאור חי למדי של קרב המתנהל בין שני צבאות ובעיני המשורר הופכים הכלים ליצורים חיים הנלחמים זה בזה",¹⁰ ישראל לוינ גורס כי "גם בשיר על השחמט, אשורר שיר במלחמה ערוכה, מנצל אבן עזרא אך במעט את האפשרות לפתח ציורים של שדה קרב ומסתפק בדרך כלל בתיאור מפורט של המשחק, של חוקיו ושל מהלכי כליו השונים".¹¹ במקום אחר¹² מצר לוינ "שהאפשרות לפתח את המגמה הזו בסגנון העשיר של שירי המלחמה הערביים והעבריים לא מומשה וכך נמנע למעשה מימד ספרותי מובהק מן השיר".

כל העוסקים בשיר, ללא יוצא מן הכלל, נדרשים, מי בפירוט ומי בלשון הכללה, לאנלוגיה המתבקשת בין המחנות הניצים על לוח השחמט ובין קרבות האמת על אדמת ספרד באותה התקופה בין הנוצרים ובין המוסלמים. הטקסט עושה שימוש בצבעי כלי המשחק, שחור ואדום – כפי שהיה נהוג באותה תקופה – כדי להבדיל בין המחנות תרתי משמע – הן על לוח המשחק והן בשדה הקרב ממש, ואולם הוא משתמש לא אחת לא רק ב־אָדומים וב־כּוּשִׁים, אלא גם ב־אָדום ובכּוּשׁ, מה שמעורר מיד את משמעותם הקלאסית במקורות

7 H.J.R. Murray, "Chess among the Jews", *History of Chess*, Oxford 1963, pp. 509-511

8 נושא שבו עסקתי ארוכות במאמר הנושא כותרת זו. ראו בכתב העת תעודה, כרך ח, 1992 אוניברסיטת תל-אביב.

9 ח' שירמן, תולדות השירה העברית בספרד המוסלמית, ערך ע' פליישר, ירושלים, 1996, עמ' 143. נושא שגם בו הרבתי לטפל במאמרי הנ"ל בנוגע לתבניות חריזה סטרופיות.

10 שם.

11 ילקוט אברהם אבן עזרא, קרן מץ, 1985, עמ' 33.

12 אברהם אבן עזרא, חייו ושירתו, הקיבוץ המאוחד, תל-אביב, 1969, עמ' 227.

הפרשניים ובשירה כביטוי למלכות רומי ואחר כך לנצרות מצד אחד מול ישמעאל, הווה אומר האיסלם, מן הצד האחר.

אבן עזרא עצמו נוקט תכופות כינויים אלו הן בפיוטיו והן בפירושו ובניתוחיו האסטרוולוגיים. תימוכין נוספים לאינטרפרטציה אליגורית זו ניתן למצוא בנטייתו הידועה של אברהם אבן עזרא לעבר הריאליזם. נטייה עקרונית זו אכן נתפסת בעיני דן פגיס כאחד מקווי ההבחנה בין הפואטיקה האנדלוסית לזו של ספרד הנוצרית.¹³ ישראל לוין מציין בפירושו את הנטייה הבולטת והחדשנית לריאליזם בשירי חול שונים של אבן עזרא המתייחס לפרטים שונים בחייו ואינו נמנע מלהזכיר שמות מקומות ושמות אנשים.¹⁴ אין ספק שניתן למצוא ביצירותיו השונות הדים ועדויות למאורעות תקופתו. דיינו בעיון קל בקינותיו הידועות על קהילות ספרד וצפון אפריקה כדי לאשש טיעון זה.

לפנינו אפוא שיר לימודי גרידא האופייני לסגנונו התיאורי של הראב"ע, או שיר המשמש ככלי שרת אליגורי לתלאות הזמן, והדעת נותנת ששתי האפשרויות גם יחד תקפות הן ומעשירות את קריאת הטקסט.

ואולם, מקור ערבי מן המאה השלוש-עשרה, כרוניקה משנת 1224, שכתב אבו מוחמד עבד אל ווליד אבו עלי אל תמימי ממרקש, פותח פתח לקריאה שונה לחלוטין של השיר. וזה הטקסט בתרגומו מן המקור הצרפתי¹⁵ כפי שפורסם באלז'יר.¹⁶

אבן עמר¹⁷ היטיב לפתור את כל המשימות שהוטלו עליו. ידוע היה בכל רחבי ספרד, ואף אלפונסו,¹⁸ המלך הנוצרי, כשהזכירו בפניו את שמו, אמר כי הוא האישיות בה"א הידיעה בחצי האי האיברי. הוא זה שמנע את כיבושן של שתי הערים החשובות, סביליה וטולידו, על כל שטחיהן. ואכן אלפונסו, שחשקה נפשו להשתלט על מלכותו של אל מועתמד, התקדם לעבר מטרתו בראש צבא גדול ממדים. לבס של המוסלמים התמלא בפחד, הם הכירו בחולשתם ובאי יכולתם לעמוד מולו.

אבן עמר בערמתו הידועה נקט בתחבולה יוצאת מן הכלל. על פי הוראותיו, ייצרו לוח שחמט, מלאכת מחשבת שכמותו לא היה ברשותו של שום שליט. כלי המשחק היו מעץ הקֶבֶנָה¹⁹ ומעץ האלגום – שחורים ואדומים – ומשובצים בזהב. תיבת המשחק אף היא נעשתה בדיוק מופתי ולתפארת. לאחר מכן הציע אבן עמר לאלפונסו להיפגש בגבול השטח המוסלמי, כשגריר של רצון טוב מטעמו של אל מועתמד. הנסיך קיבל את פניו בכבוד, והורה לשריו לפקוד את אוהלו של הזר ולהבטיח את כל מחסורו.

13 דן פגיס, חידוש ומסורת בשירה העברת בימי הביניים, כתר, ירושלים 1975, עמ' 185.

14 ראו הערה 5.

15 *Chronique des Almohades*, traduit par Edmond Fagnan, Constantine 1895

16 מישל גרל הוא שהעיר את תשומת לבי לקיומו שעה שעבדנו על תרגום השיר לצרפתית. לצערי טרם היה סיפק בידי להירש אל המקור.

17 יועצו של אלמועתמד שליט סביליה.

18 הכוונה היא לאלפומסו השישי (1109-1040).

19 עץ שחור ויקר, יחזקאל כז, טו.

יום אחד הראה אבן עמר את לוח משחק השחמט וכליו לאחד משריו של אלפונסו וזה מיהר לתארו באוזני אדונו, שהיה חובב שחמט מובהק. כשקיבל הנסיך את פניו של אבן עמר, שאלו אם הינו חובב את המשחק ונענה כמוכן בחיוב.

– סיפרו לי, אמר הנסיך, שיש בידיך משחק באיכות נדירה.

– אכן.

– כיצד אוכל לראות?

– אביא אותו, ענה אבן עמר, אך רק בתנאי שנערוך בינינו משחק. אם אתה תנצח, שלך יהיה. אם תפסיד, אוכל לבקש כראות עיני.

– הבא את המשחק כדי שאוכל לראותו.

אבו עמר שלח מיד להביא את המשחק.

– מעולם לא העליתי על דעתי שמשחק שחמט עשוי להיות כה מושלם – קרא אלפונסו ופנה אל אבן עמר שחזר באוזניו על תנאי התחרות.

– לא, אמר אלפונסו, אינני יכול להרשות לעצמי לשחק בלי לדעת מהם תנאיך, שמא תבקש דבר מה שאינני יכול לעמוד בו.

– אלה הם תנאי, אמר הוויזיר, סגר את תיבת המשחק ולקחה.

אבו עמר חשף את משאלתו הכמוסה באוזני כמה מאנשי אמונו, נוצרים המקורבים לאלפונסו, והבטיח להם סכומי עתק אם ישכנעוהו לקיים את המשחק. אלפונסו שחשק בלוח בשחמט, לא פסק להיוועץ באנשיו לגבי משאלתו העתידית של הוויזיר. ואלה אכן ענו לו:

– אם אתה הוא שתנצח יהיה ברשותך משחק שחמט שאין כמותו לשום שליט אחר, ואם תפסיד, מה כבר יבקש יריבך שאין ביכולתך לבצע? ואם אכן יבקש את הבלתי אפשרי, אנחנו נעזור לך להחזיר תבונה ללבו.

שלח המלך להביא את אבן עמר ונאות לתנאי המשחק. הוויזיר ביקש שכמה מאצילי החצר ישמשו כעדים, אלפונסו נעתר לבקשתו והמשחק החל. כוחו של אבן עמר במשחק ידוע היה בכל ספרד, ואכן הוא ניצח את יריבו לעיני הציבור כולו.

– אני יכול לבקש כרצוני – שאל הוויזיר,

– ללא ספק, מה ברצונך – שאל אלפונסו.

– שתעזוב את השטחים האלה ותחזור לארצך.

אלפונסו החוויר ונתקף חמת זעם, "בריוק מפני זה חששתי", אמר ליועציו, "ואתם מיעטתם בערך חששותיי". ולא היה ברור אם יכבד את התחייבותו, או אם כעסו לא יעביר אותו על דעתו, ואולם הסובבים אותו הרגיעו את סערת רוחו והסבירו לו כי הגדול במלכי הנוצרים בכל הזמנים אינו יכול להמיט בושה מעין זו על ראשו ולמעול בהבטחתו הוא. הנה כי כן, הודות לתבונתו של הוויזיר, הגן אללה על המוסלמים מפני האלימות הנוצרית, אבן עמר שב לסביליה אל אדונו שהיה מאושר מהישגיו.

לאירוע זה אין הדים במקורות היסטוריים נוצריים. עד כה לא עלה בידי לאתר מקור מוסלמי נוסף המתאר אותו לפרטיו, אפילו לוי פרובנסל שמזכיר באנציקלופדיה של האיסלם את ערמומיותו של אבן עמר, אינו נדרש במפורש לאנקדוטה זו.

כאמור, המקור הערבי של אל תמימי ממרקש, תולדות המג'רב, וכתאב אל מוג'יב פי תלכיס אכבאר אהל מגרב, הינו משנת 1224, דהיינו למעלה ממאה שנים לאחר האירוע. כך או כך, ניתן, לדעתי, להחיל על שירו של אברהם אבן עזרא את סיפור מזימתו המוצלחת של אבן עמר, דהיינו, מפלה על לוח השחמט, "חללים ללא דמים שפוכים כלשונו", תבוסה שעניינה מעל לכול פגיעה בכבוד, או, ושוב כלשונו, "ותפארתם כבר נסעה", שהוליכה בהכרח בשלב מאוחר יותר לקרב נוסף.

האומנם הכיר אברהם אבן עזרא, בן דורו הצעיר של אלפונסו האמיץ כפי שכונה, את המעשה לפרטיו הריאליים, או שמא שמועה היא שפשטה, פרי הדמיון, על מנת להאדיר את תבונתו של אבן עמר מזה ואת הגינותו של אלפונסו מזה? לכך אין בידינו תשובה.

מחברות ליהודית

קובץ מחקרים
מוגש לפרופ' יהודית דישון

עורכים

אפרים חזן • שמואל רפאל

מחברות ליהודית

קובץ מחקרים מוגש לפרופ' יהודית דיסון

עורכים

אפרים חזן • שמואל רפאל

הוצאת אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

הספר יוצא לאור בסיוע:

הקרן ע"ש יצחק עקביהו

קרן פלורי טנזר

המרכז לחקר הלאדינו ע"ש נעימה ויהושע סלטי, אוניברסיטת בר-אילן

מסת"ב 978-965-226-429-9

©

כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

אין להעתיק ספר זה או קטעים ממנו בשום צורה ובשום אמצעי אלקטרוני, מגנטי או מכני (לרבות צילום, מזעור והקלטה) ללא אישור בכתב מהמוציא לאור

סדר: ספי עיצוב גרפי, באר-שבע

נדפס בישראל - תשע"ג

דפוס 'גרפית' בע"מ, ירושלים

תוכן העניינים

9	אפרים חזן ושמואל רפאל בפתח המחברות
11	יהודית דישון – רשימת פרסומים
בית וספר	
17	אבידב ליפסקר בנימין הרץ, ציוני בברלין ובווינה: הקטרוטופיה של היסוס והחלטה, של מו"לות ושליחות
עיונים בשירת ימי הביניים בספרד	
43	חביבה ישי סיום ב"גן השבילים המתפצלים" של 'ספר שעשועים'
59	אילת אטינגר הביקורת על קהילות היהודים ב'ספר תחכמוני' ליהודה אלחריזי
89	אפרים חזן השפעות 'ספר תחכמוני' על איגרות ר' יעקב אבן צור
107	מאשה יצחקי שירי משחק ומשחקי מלחמה: על אחד משיריו של הראב"ע
113	אביבה דורון שירה כדור-שיח: פואטיקה דיאלוגית בשירה העברית בספרד הנוצרית
131	יוסף טובי עיונים ראשונים ב'חליה אלמחאצרה' לאבן עלי מחמד אלחאתמי: המקור "האבוד" של משה אבן עזרא ב'פתאב אלמחאצרה ואלמחאצרה'

פיוט ופואטיקה

בנימין בר-תקווה

- 149 סיומות מן המשנה והתלמוד בפיוטי תוכחה בפרובנס
יוסף סדן ונאסר בסל
פיוט בערבית־יהודית: האומנם "מְנַאֲג' את מוּסַא"?
177 על אפשרות של "עבריות" פיוטית דרך לשון ערב

היסטוריה, היסטוריוגרפיה והגות יהודית

משה אורפלי

- לעונשיהם של מלכי ספרד ופורטוגל בהיסטוריוגרפיה
היהודית-הספרדית
207

חננאל מאק

- מוויכוח סמוי לוויכוח גלוי: הבדלי אופי וסגנון בין שני חיבורי פולמוס
אנטי־נוצריים מימי הביניים
229

נדיה זלדס

- מפגשי יהודים ונוצרים סביב 'ספר יוסיפון' בימי הרנסנס
253

שאול רגב

- אשת חיל: קווים לדמותה ולמעמדה של האישה בהגות היהודית
במאה השש־עשרה
265

חקרי ספרדית־יהודית (לאדינו)

אורה (רודריג) שורצולד

- היבטי שיח ב'מעם לועז'
291

תמר אלכסנדר

- קארה די פ'לור [פנים של פרח]: עיצוב דמויות הנשים ב"קופלאס
די יוסף הצדיק" מאת אברהם טולידו
311

רויטל רפאלי־ויונטה

- "מעשה בחנף": מקורותיו, השפעותיו ונתיבותיו של סיפור מספרד
אל הבלקן
325

אסתר לפון־קנדלשיין ושפרה ברוכסון־ארביב

- דפוסי לאדינו בארץ ישראל מב"ק עד עזריאל (1843-1923)
351

	עליזה מיוחס ג'יניאו	
389	רשימת הקריאה של טיאה פלור	
	ניבי גומל ושמואל רפאל	
	השפה הספרדית היהודית (לאדינו) והוראתה באוניברסיטאות ישראל:	
419	מניעים, גישות, אמצעים ויעדים	

Hebrew Poetry in Spain and Its Influences

Norman Roth

The Early Origins of the *Maqamah*: The Hebrew Novella
in Medieval Spain to the Early Thirteenth Century 9*

Judit Targarona Borrás and Tirza Vardi

Solomon ben Meshullam de Piera – Unpublished Poem for the
Year 1391 37*

Angel Sáenz-Badillos

Realistic Trends in Bonafed's Poetry 79*

Ariel Toaff

An Embarrassing Literature: Women's Ritual Laws in Yiddish
and the Vernacular 97*

Mahbarot Liyehudit

Studies Presented to Professor Judith Dishon

Edited by

Ephraim Hazan • Shmuel Refael

BAR-ILAN UNIVERSITY PRESS, RAMAT-GAN

Published with the assistance of:

Itzhak Akavyahu Foundation

F. Tenzer Fund

Naime and Yehoshua Salti Center for Ladino Studies, Bar-Ilan University

ISBN 978-965-226-429-9

©

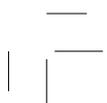
Copyright by Bar-Ilan University

All rights reserved, No part of this book may be reproduced or utilized in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopying and recording, or by any information storage and retrieval system, without permission in writing from the publisher

Photo Typesetting: Sefi Graphics Design, Beer-Sheva

Printed in Israel, 2012

Graphit Press Ltd., Jerusalem

Contents

Ephraim Hazan and Shmuel Refael

Foreword 9

Judith Dishon's List of Publications 11

A Home and a Book

Avidov Lipsker

Berlin Heterotopia of Hesitation and Decisiveness: The Case of
Benjamin Harz Verlag Berlin-Vienna 17

Studies on Medieval Hebrew Poetry in Spain

Haviva Ishay

Tour in the 'Garden of Diverging Paths' in *Sefer She'ashu'im*:
On the Reacceptance of Ancient Literary Works by Modern
Day Readers 43

Ayelet Oettinger

The Characteristics of Satire on Jewish Communities in Yehudah
al-Harizi's *Book of Tahkemoni* 59

Ephraim Hazan

Tahkemoni's Impact on the Epistles of Rabbi Yaakov Ibn Tzur 89

Masha Itzhaki

Chants and War Games: On One of Abraham Ibn Ezra's Poems 107

Aviva Doron

Poetry as Discourse: Dialogic Poetics in the Hebrew Poetry of
Christian Spain 113

Yossef Tobi

- Preliminary Study in *hilyat al-Muhāzara* by Abū ‘Alī Muhammad al-hātimī: The ‘Lost’ Source of Moše Ibn Ezra for His *Kitāb al-Muhāzara wa-al-Mudhākara* 131

***Piyyut* and Poetics**

Benjamin Bar-Tikva

- Rabbinic Clausulae in the *Selichot* Poems of Provence 149

Joseph Sadan and Nasir Basal

- Semi-Liturgical Poems in Judaeo-Arabic: Could They Constitute a Variant of *Munājât Mûsâ*? Poetical Hebrew Features through Arabic Texts 177

History, Historiography and Jewish Thought

Moises Orfali

- Sephardic Historiography on the Subject of Divine Retribution: The Case of the Iberian Royal Houses 207

Hananel Mack

- From Hidden to Open Dispute: Differences in Nature and Style of Two Jewish Anti-Christian Medieval Polemical Treatises 229

Nadia Zeldes

- Jewish–Christian Encounters around *Sefer Josippon* in the Age of the Renaissance 253

Shaul Regev

- ‘Woman of Valor’: Women’s Image and Status in the Jewish Philosophy of the 16th Century 265

Judeo-Spanish (Ladino) Studies

Ora (Rodrigue) Schwarzwald

- Discourse Aspects in *Me’am Loez* 291

Tamar Alexander

- “Cara de flor”: Women Characters in *Las Coplas de Yosef Ha-Tsadik* by Abraham Toledo 311

Revital Refael-Vivante

Ma'ase Behenef (A Tale of a Hypocrite): Origins, Influences and
Paths of a Story from Spain to the Balkans 325

Ester Lapon-Kandelshein and Shifra Baruchson Arbib

Ladino Press in Eretz-Israel: From Bak to Azriel (1843–1923) 351

Alisa Meyuhas Ginio

Tia Flor's Reading List 389

Nivi Gomel and Shmuel Refael

The Instruction of Ladino in Israeli Universities: Motivations,
Approaches, Means and Goals 419

Hebrew Poetry in Spain and Its Influences (English Section)

Norman Roth

The Early Origins of the *Maqamah*: The Hebrew Novella in
Medieval Spain to the Early Thirteenth Century 9*

Judit Targarona Borrás and Tirza Vardi

Solomon ben Meshullam de Piera – Unpublished Poem for the
Year 1391 37*

Angel Sáenz-Badillos

Realistic Trends in Bonafed's Poetry 79*

Ariel Toaff

An Embarrassing Literature: Women's Ritual Laws in Yiddish and
the Vernacular 97*